

A megállási probléma

$$L_h \in RE$$

Bizonyítás

Korábbi tétel alapján elég megmutatni, hogy $L_h \leq L_u$

- Tetszőleges M Turing-gépre, legyen M' az alábbi Turing-gép:
  - M' tetszőleges u bemeneten a következőket teszi:
    1. Futtatja M -et u -n
    2. Ha M q_i -be vagy q_n -be lép, akkor M' q_i -be lép
- Belátható, hogy
  1. Az $f: \langle M \rangle \rightarrow \langle M' \rangle$ leképezés egy kiszámítható függvény
  2. Választartó is: tetszőleges M, w Turing-gép — bemenet párosra,
 $\langle M, w \rangle \in L_h \Leftrightarrow \text{Az } M \text{ megáll } w\text{-n} \Leftrightarrow \text{A } M' \text{ elfogadja } w\text{-t} \Leftrightarrow \langle M', w \rangle \in L_u$
- Tehát M' konstrukciója az L_h visszavezetése L_u -ra
- Következik, hogy $L_h \in RE$

Rice tétele

Eldönthető egyáltalán **bármilyen kérdés** a Turing-gépek által felismert nyelvekkel kapcsolatban?

Egy ilyen kérdés **triviális** ha minden Turing-gép által felismerhető nyelvre *igen* a válasz vagy mindre *nem* a válasz

Valójában mindössze **két triviális kérdést** tudunk megfogalmazni egy tetszőleges M Turing-gép által felismert nyelvvel kapcsolatban:

- Vajon $L(M)$ RE -beli-e el? (triviális, hogy a válasz erre *igen*) és az, hogy
- Vajon $L(M)$ RE -n kívüli-e? (triviális, hogy erre a válasz *nem*)

Legyen M egy Turing-gép

Nem triviális kérdések például: vajon az M által felismert nyelv

- üres-e
- véges-e
- reguláris-e

Rice tétele: A Turing-gépek által felismert nyelvekkel kapcsolatos összes nem triviális kérdés eldönthetetlen

Post Megfelelkezési Probléma

Legyen $u_1, \dots, u_n, v_1, \dots, v_n \in \Sigma^+ (n \geq 1)$

A $D = \left\{ \frac{u_1}{v_1}, \dots, \frac{u_n}{v_n} \right\}$ halmazt **dominókészletnek** nevezzük

Az $\frac{u_{i_1}}{v_{i_1}} \dots \frac{u_{i_m}}{v_{i_m}}$ ($m \geq 1, 1 \leq i_1, \dots, i_m \leq n$) dominósorozat a D **egy megoldása**, ha

$$u_{i_1} \dots u_{i_m} = v_{i_1} \dots v_{i_m}$$

A **PMP probléma**

- Adott egy D dominókészlet
- Van-e D -nek megoldása?

A $\left\{ \frac{b}{ca}, \frac{a}{ab}, \frac{ca}{a}, \frac{abc}{c} \right\}$ egy megoldása:

$$\frac{a}{ab} \frac{b}{ca} \frac{ca}{a} \frac{a}{ab} \frac{abc}{c}$$

PMP Turing-felismerhető, de nem eldönthető

- Félig eldönthető, mert a potenciális megoldások felsorolhatók és tesztelhetők
- Nem eldönthető, mert vissza lehet rá vezetni az L_u problémát

CF nyelvekkel kapcsolatos eldönthetetlen problémák

ECF probléma: Adott egy G CF nyelvtan, döntsük el, hogy G egyértelmű-e

Az *ECF* probléma eldönthetetlen

Bizonyítás

Visszavezetjük a *PMP* problémát (ami eldönthetetlen) az *ECF* komplementerére

Ebből már következik, hogy *ECF* is eldönthetetlen

- Legyen $D = \left\{ \frac{u_1}{v_1}, \dots, \frac{u_n}{v_n} \right\}$ egy dominókészlet
- Konstruáljuk meg a következő CF nyelvtant $G_D := (\{S, A, B\}, \Sigma \cup \Delta, P \cup \{S \rightarrow A, S \rightarrow B\}, S)$, ahol
  - $\Delta = \{a_1, \dots, a_n\}, \Sigma \cap \Delta = \emptyset$
  - $P = \{A \rightarrow u_1 A a_1, \dots, A \rightarrow u_n A a_n, A \rightarrow \varepsilon\} \cup \{B \rightarrow v_1 B a_1, \dots, B \rightarrow v_n B a_n, B \rightarrow \varepsilon\}$

CF nyelvekkel kapcsolatos eldönthetetlen problémák

Bizonyítás (folytatás)

Megmutatjuk, hogy az $f: \langle D \rangle \rightarrow \langle G_D \rangle$ konstrukció tényleg visszavezetés

- Ha $\frac{u_{i_1}}{v_{i_1}} \dots \frac{u_{i_m}}{v_{i_m}}$ a D egy megoldása
  - Akkor $u_{i_1} \dots u_{i_m} = v_{i_1} \dots v_{i_m}$
  - A G_D konstrukciója miatt érvényesek az alábbi levezetések: $S \Rightarrow A \Rightarrow^* u_{i_1} \dots u_{i_m} a_{i_m} \dots a_{i_1}$ és $S \Rightarrow B \Rightarrow^* v_{i_1} \dots v_{i_m} a_{i_m} \dots a_{i_1}$
  - Azaz ugyanannak a szónak van két különböző baloldali levezetése, azaz G_D nem egyértelmű
- Most tegyük fel azt, hogy G_D nem egyértelmű
  - Akkor van olyan $w \in L(G_D)$ szó, aminek van két különböző baloldali levezetése
  - Az egyik levezetés $S \rightarrow A$ -val a másik pedig $S \rightarrow B$ -vel kell kezdődjön
  - Viszont w alakja csak a következő lehet: $w = xy$, ahol $x \in \Sigma^*$ és $y \in \{a_1, \dots, a_n\}^*$
  - Ezért a fenti két levezetésben a szabályok ugyanolyan sorrendben kell alkalmazásra kerüljenek
  - Következik, hogy D -nek van megoldása
- Tehát a megadott konstrukció tényleg a PMP visszavezetése az ECF komplementerére

Bonyolultságelmélet – P és NP

Cél: A megoldható (eldönthető) problémák **osztályozása** a megoldáshoz szükséges erőforrások (idő, tár) **menyisége** szerint

P-vel jelöljük a

- **polinom időben**
- **determinisztikus** Turing-géppel eldönthető problémák osztályát

NP-vel jelöljük a

- **polinom időben**
- **nemdeterminisztikus** Turing-géppel eldönthető problémák osztályát

Világos, hogy $P \subseteq NP$

Az a sejtés, hogy $P \subsetneq NP$

- Azaz van olyan probléma ami nemdeterminisztikusan megoldható polinom időben, de determinisztikusan nem

Bonyolultságelmélet – P és NP

P tartalmazza a gyakorlatban is **hatékonyan megoldható** problémákat, de milyen problémák vannak NP-ben?

Minden NP-beli L problémára a következő jellemző: létezik egy olyan **polinom idejű T nemdeterminisztikus** Turing-gép ami következőt tudja

- T az L minden I bemenetére **nemdeterminisztikusan generálja** I egy lehetséges M megoldását
  - Fontos, hogy I minden lehetséges megoldása generálva legyen
  - **Determinisztikus számítással leellenőrzi**, hogy M valóban megoldása-e I -nek

Formálisan: Azt mondjuk, hogy egy L nyelv **polinom időben verifikálható**, ha van olyan $K \in P$ nyelv és k szám, hogy

$$L = \{x \mid \exists y (x, y) \in K \text{ és } |y| = O(|x|^k)\}$$

Bemenet

Megoldás

Polinom időben
verifikálható

y x -hez képest
"nem túl nagy"

K polinom időben eldönthető
determinisztikusan

Egy nyelv akkor és csak akkor NP-beli, ha polinom időben verifikálható

Polinom időben verifikálhatóság - példák

SAT polinom időben verifikálható (tehát NP-beli)

- mert egy T Turing-gép egy tetszőleges φ konjunktív normálformára
  - **Nemdeterminisztikusan** generál minden egyes potenciális I tanút (I nem más, mint φ változóinak egy értékadása)
  - **Polinom időben ellenőrzi**, hogy I kielégíti-e φ -t
  - Ha igen, akkor elfogadja a bemenetet, ha nem, akkor elutasítja
- Ekkor T számítási fáájában pontosan akkor lesz az egyik levél egy elfogadó konfiguráció, ha φ -nek van egy kielégítő értékadása, azaz pontosan akkor ha φ kielégíthető
- Tehát T pontosan akkor fogadja el φ -t ha az kielégíthető

A HAMILTON-ÚT is **polinom időben verifikálható**

- mert egy T Turing-gép egy tetszőleges G n csúcsú irányított gráfra
  - **Nemdeterminisztikusan** generál minden lehetséges n csúcsból álló csúcssorozatot
  - **Polinom időben ellenőrzi**, hogy ezek Hamilton utat alkotnak-e s -ből t -be

HAMILTON ÚT (HÚ): Adott egy $G = (V, E)$ irányított gráf és $s, t \in V$

Kérdés: Van-e G -ben s -ből t -be Hamilton út (azaz minden csúcst pontosan egyszer érintő út)?

Polinomidejű visszavezetések

Milyen visszavezetésre van szükségünk, ha **NP-beli problémák bonyolultságát** szeretnénk összehasonlítani?

- **Az eddig használt nem jó**, mert attól, hogy $L_1 \leq L_2$ és L_2 könnyen megoldható még nem következik, hogy L_1 is könnyen megoldható (hiszen a visszavezetés lehet nehezen, mondjuk exponenciális időben kiszámítható)
- Olyan visszavezetés kell, ami feltehetőleg **nem elég erős**, hogy minden NP-beli problémát megoldjon
- Mivel valószínűleg $P \neq NP$, a **polinom időben kiszámítható** visszavezetések megfelelnek a céljainknak

Egy L_1 nyelv **polinom időben visszavezethető** az L_2 nyelvre (jele: $L_1 \leq_p L_2$), ha

- $L_1 \leq L_2$ és
- a visszavezetéshez használt függvény kiszámítható egy **polinom időkorlátos determinisztikus Turing-géppel**

Polinomidejű visszavezetések – Példa

2SZÍN: A bemenet egy $G = (V, E)$ irányítatlan gráf, és azt kell eldönteni, hogy **színezhetők-e G csúcsai 2 színnel** (pl. pirossal és kékkel) úgy, hogy a szomszédos csúcsok különböző színűek

2SAT: A bemenet egy olyan ítéletkalkulusbeli φ KNF, ahol minden tag pontosan két literált tartalmaz, és azt kell eldönteni, hogy **kelégíthető-e φ**

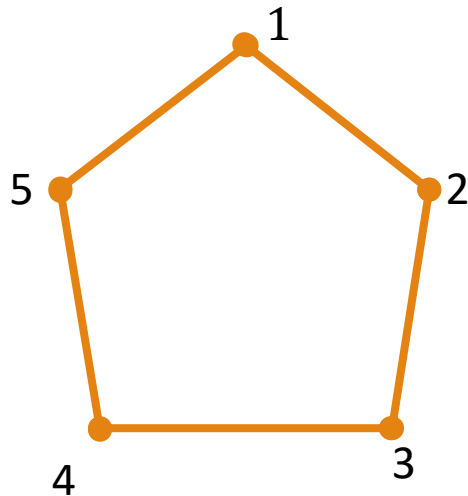
2SZÍN polinom idejű visszavezetése 2SAT-ra:

Tetszőleges $G = (V, E)$ gráfhoz konstruáljunk meg egy φ formulát a következőképpen

- Minden $u \in V$ csúcshoz rendeljünk hozzá egy x_u ítéletváltozót, ami mondjuk annak az állításnak felel meg, hogy „az u csúcs színe piros”
- Akkor $\neg x_u$ felel meg annak, hogy „az u csúcs színe kék”
  - Minden (u, v) élhez írjuk fel, hogy nem lehetnek egyforma színűek: $(x_u \leftrightarrow \neg x_v) \equiv (\neg x_u \vee \neg x_v) \wedge (x_v \vee x_u)$
- φ **polinomidőben** megkonstruálható
- És φ **pontosan akkor kielégíthető ha G színezhető két színnel**

Polinomidejű visszavezetések – Példa

Konstruáljuk meg φ -t a következő gráfhoz:

$$\begin{aligned} &(x_1 \vee x_2) \wedge (\neg x_1 \vee \neg x_2) \wedge \\ &(x_2 \vee x_3) \wedge (\neg x_2 \vee \neg x_3) \wedge \\ &(x_3 \vee x_4) \wedge (\neg x_3 \vee \neg x_4) \wedge \\ &(x_4 \vee x_5) \wedge (\neg x_4 \vee \neg x_5) \wedge \\ &(x_5 \vee x_1) \wedge (\neg x_5 \vee \neg x_1) \end{aligned}$$

Ez **kielégíthetetlen**:

- Ha x_1 igaz, x_2 hamis kell legyen, de akkor x_3 igaz, amiből x_4 hamis, ebből x_5 igaz adódik, és így az utolsó klóz hamis
- Ha x_1 hamis, akkor x_2 igaz, ..., x_5 hamis, és így az utolsó előtti klóz lesz hamis

Tehát nincs a gráfban megfelelő 2-színezés

Polinomidejű visszavezetések

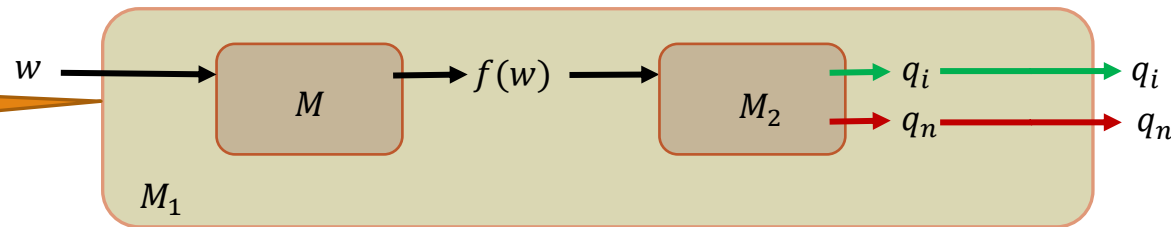
Legyen L_1 és L_2 két nyelv úgy hogy $L_1 \leq_p L_2$. Ha $L_2 \in P$, akkor $L_1 \in P$. Továbbá ha $L_2 \in NP$, akkor $L_1 \in NP$.

Bizonyítás

Tegyük fel, hogy $L_2 \in NP$ és legyen M_2 az L_2 -t eldöntő nemdeterminisztikus, M pedig az f visszavezetést kiszámító (determinisztikus) Turing-gép

- Konstruáljuk meg M_1 -et:

Ugyanaz a konstrukció, mint amit a felismerhető nyelveknél láttunk az (általános) visszavezetések kapcsán!

- Világos, hogy M_1 egy L_1 -et eldöntő nemdeterminisztikus Turing-gép
- M_1 polinom idejű: legyen M időigénye p_1 , M_2 -é pedig p_2 (p_1 és p_2 polinomok)
  - ha w n hosszú, akkor $f(w)$ legfeljebb $p_1(n)$ hosszú lehet
  - ezért az M_1 időigénye $O(p_1(n) + p_2(p_1(n)))$, ami szintén polinom
- Tehát $L_1 \in NP$
- Továbbá, ha $L_2 \in P$, azaz M_2 választható determinisztikusnak, akkor M_1 is az
- Kapjuk, hogy $L_1 \in P$

Láttuk, hogy $2SZÍN \leq_p 2SAT$
Logikáról tudjuk, hogy $2SAT \in P$
Következik, hogy $2SZÍN \in P$

NP-teljesség

Legyen $\mathbb{C}$ egy problémaosztály

Egy L probléma $\mathbb{C}$ -nehéz (a polinom idejű visszavezetésre nézve), ha minden $L' \in \mathbb{C}$ esetén $L' \leq_p L$

Egy $\mathbb{C}$ -nehéz L probléma $\mathbb{C}$ -teljes, ha $L \in \mathbb{C}$

Az NP-teljes problémák a legnehezebben megoldhatók az NP osztályon belül (az előző fólián bizonyított állítás alapján az nem lehet, hogy egy NP-teljest megoldok „könnyen”, de van olyan NP-beli, amit nem tudok megoldani „könnyen”)

Legyen L egy NP-teljes probléma. Ha $L \in P$, akkor $P = NP$

Bizonyítás

Mivel $P \subseteq NP$, elég megmutatni, hogy $NP \subseteq P$

Legyen $L' \in NP$ egy tetszőleges probléma; ekkor $L' \leq_p L$ (mert L NP-teljes)

De akkor $L' \in P$ (mert P zárt a polinomidejű visszavezetésre nézve)

Az első NP-teljes probléma: a SAT

Cook tétele: SAT NP-teljes (NP-beliséget láttuk, a teljességet nem bizonyítjuk)

A polinom idejű visszavezetések tranzitívak:

- Korábban láttuk, hogy ha $p_1(n)$ és $p_2(n)$ polinomok, akkor $p_1(n) + p_2(p_1(n))$ szintén polinom

Következmény: ha L NP-teljes, $L' \in \text{NP}$ és $L \leq_p L'$, akkor L' is NP-teljes

Bizonyítás: Mert tetszőleges L'' problémára $L'' \leq_p L$ (hiszen L NP-teljes)

Tehát $L'' \leq_p L \leq_p L'$, azaz $L'' \leq_p L'$ (mert a polinom idejű visszavezetések tranzitívak)

Ezért L' is NP-teljes (mert NP-beli, és minden NP-beli visszavezethető rá polinom időben)

3SAT NP-teljes

3SAT:

- Adott egy φ zérusrendű KNF, melynek minden tagjában pontosan 3 literál szerepel
- **Kérdés:** kielégíthető-e φ ?

3SAT NP-teljes

Bizonyítás

- Világos, hogy $3SAT \in NP$
- Megmutatjuk, hogy $SAT \leq_p 3SAT$

3SAT NP-teljes

Bizonyítás

- Tetszőleges φ KNF-ben lévő formulához konstruáljuk meg φ' -t a következő táblázat alapján, ahol $p, p_1, \dots, p_{n-2}$ mindig új, korábban nem használt ítéletváltozók:

φ egy C tagja	φ' klózai
l	$(l \vee l \vee l)$
$l_1 \vee l_2$	$(l_1 \vee l_2 \vee l_2)$
$l_1 \vee l_2 \vee l_3$	$l_1 \vee l_2 \vee l_3$
$l_1 \vee l_2 \vee l_3 \vee l_4$	$(l_1 \vee l_2 \vee p) \wedge (\neg p \vee l_3 \vee l_4)$
$l_1 \vee \dots \vee l_n \ (n \geq 5)$	$(l_1 \vee l_2 \vee p_1) \wedge (\neg p_1 \vee l_3 \vee p_2) \wedge \dots \wedge (\neg p_{n-2} \vee l_{n-1} \vee l_n)$

- Belátható, hogy φ kielégíthető $\Leftrightarrow \varphi'$ kielégíthető
- Tegyük fel, hogy egy A változóértékadásra $A \models \varphi$ és legyen C a φ egy klóza

3SAT NP-teljes

Bizonyítás (folyt.)

Ha a C klóz l , $l_1 \vee l_2$ vagy $l_1 \vee l_2 \vee l_3$ alakú, akkor A triviálisan kielégíti φ' megfelelő klózeit

Ha $C = l_1 \vee l_2 \vee l_3 \vee l_4$, akkor

- $A \models (l_1 \vee l_2)$ vagy $A \models (l_3 \vee l_4)$
- Terjesszük ki A -t a p változóra a következőképpen
- Legyen $A(p) = 0$ ha $A \models (l_1 \vee l_2)$, és legyen $A(p) = 1$ ha $A \models (l_3 \vee l_4)$ (ha mindkét eset fennáll, akkor $A(p)$ értéke tetszőleges)
- Ekkor A kielégíti $(l_1 \vee l_2 \vee p)$ -t és $(\neg p \vee l_3 \vee l_4)$ -t is, azaz kielégíti a C -hez megkonstruált $(l_1 \vee l_2 \vee p) \wedge (\neg p \vee l_3 \vee l_4)$ formulát

Ha $C = l_1 \vee \dots \vee l_n$ ($n \geq 5$), akkor a fentihez hasonlóan kiegészíthetjük A -t úgy, hogy kielégítse φ' megfelelő klózát

A fentiek alapján a **másik irány** könnyen látható: Ha egy A értékadásra $A \models \varphi'$, akkor $A \models \varphi$